

Et fundamentalt opgør med den tredje tvivl¹

Af Lars Boje Sønderby Jensen,
cand.mag. i filosofi,
KFS-konsulent for studenterarbejdet i Østdanmark,
larsbsj@gmail.com

Resumé:

Artiklen er et bud på, hvordan vi bekæmper den tredje tvivl og postmodernismens indvendinger mod menneskets evne til at opnå viden og objektivitet. Artiklen består af fem dele og tager udgangspunkt i teolog Leif Andersens bog *Den tredje tvivl* (2023). Første del er en præsentation af, hvad den tredje tvivl er. Anden del fremstiller Andersens pragmatiske overgivelsesstrategi, der ikke er et opgør, men en eksistentiel vej til at lære at leve med den tredje tvivl. Tredje del kritiserer Andersens løsning på den tredje tvivl. Den fjerde del er fem kritikpunkter af den tredje tvivl i sig selv. Til sidst identificeres to falske grundantagelser, som den tredje tvivl hviler på, og der opstilles to alternativer, epistemisk realisme og uskyldsprincippet, som et værn mod den tredje tvivl.

Keywords:

Tvivl – dekonstruktivisme – forudindtagethed – sikkerhed – objektivitet

---

¹ Dele af artiklen har været bragt på Evangelisk Luthersk Netværks blog, <https://luthersk-netvaerk.dk/nyhed/kommentar-vi-kan-besejre-den-tredje-tvivl/>

Indledning

Hvordan slipper vi af med trostvivl? Mere specifikt. Hvordan slipper vi af med den særlige trostvivl, som teolog Leif Andersen kalder *den tredje tvivl*? Til dig som ikke er bekendt med begrebet, kan jeg indledningsvis sige, at det er en tvivl, som er formet af postmodernismen, og som betvivler selve vores erkendelse og rammen for den.

Tvivl og usikkerhed nager, gnaver og plager. Den kan måske endda være angstprovokerende og stressende, hvis der er noget vigtigt på spil. Og det er der. En uimodsagt tredje tvivl undergraver vores erkendelse, som er adgangen til vores omverden. Den ødelægger vores mod til at være i verden, fordi den betvivler, hvad der er op og ned, og den fjerner også vores vished i troen. For hvis jeg almindeligvis ikke kan stole på min erkendelse, hvorfor så tro, at Jesus er død og opstået *for mig*? Derfor vil jeg gerne den tredje tvivl til livs, og det tror jeg også er muligt.

Først skitserer jeg, hvad den tredje tvivl er, og hvordan Leif Andersen forsøger at løse den med sin overgivelsesstrategi. Jeg kritiserer Andersens løsning, som, efter min vurdering, ikke kommer den tredje tvivl til livs. Dernæst kritiserer jeg den tredje tvivl for sig selv. Kritikken baner vejen for en afsluttende refleksion over, hvilket epistemisk grundlag vi må stå på for effektivt at dæmme op for den tredje tvivls indsigelser. Jeg udpeger to forfejlede grundantagelser i den tredje tvivl og sætter to antiteser over for disse, som jeg mener, at vi bør fastholde for at stå solidt. De to antiteser er epistemisk realisme og uskyldsprincippet.

1. Hvad er den tredje tvivl?

Andersen beskriver den tredje tvivl med følgende tvivlsspørgsmål:

“Er min sans for sandhed mon i orden? For er denne sans ikke...uhjælpeligt defineret af sociale konstruktioner, dikteret og censureret af mit fortolkningsfællesskab? Havde jeg været tysker i trediverne eller tyrker i tresserne, havde jeg næppe haft samme grundsyn. Er det derfor ikke et fuldkomment tilfælde, at jeg har det livssyn, jeg har?” (Andersen 2023, s. 15).

Ifølge Andersen går der to andre typer af tvivl forud for den tredje tvivl. Først har vi den præmoderne anfægtelse. Er den gal med min tro? Min bøn? Min anger? Det er den første tvivl. Dernæst kommer den moderne religionskritik. Er den gal med kristendommen? Med Bibelen? Er Gud overhovedet til? Det er den anden tvivl.

Den tredje tvivl udtrykker postmodernismens udfordringer, ikke blot til kristentroen, men til hele muligheden for at mennesket kan opnå sikker og objektiv erkendelse af sig selv og omverden. Overordnet set er postmodernismen en modreaktion på intellektuelle antagelser og værdier fra den præmoderne og moderne periode, ideer såsom at (a) der findes en bevidsthedsuafhængig og objektiv virkelighed, (b) at mennesket er i stand til at beskrive virkeligheden på en sandfærdig måde og opnå viden om den, (c) at logik, fornuft, videnskab og teknologi vil skabe fremgang, (d) at logik og fornuft er universelle og gyldige tankenormer, (e) at mennesket har en natur, (f) at sprog refererer og repræsenterer virkeligheden uden for sig

selv (Duignan 2024). Disse ideer bliver udfordret eller afvist i postmoderne tænkning og rækker langt ind i maskinrummet af vores erkendelse og betvivler den.²

Den postmoderne kritik af kristentroen udledes også overvejende af opgøret med den vestlige traditions forestillinger om erkendelse. Lad mig specificere nogle postmoderne udfordringer til kristentroen: Er jeg ikke bare kristen, fordi jeg er opvokset i en kristen familie, i en kristen kultur, i et kristent land? Hvordan kan jeg vide, at jeg fortolker Bibelen rigtigt? Er jeg ikke uhjælpeligt fanget i mit fortolkningsfællesskab? Hvis Gud er transcendent, ophøjet og absolut adskilt fra mennesker, hvordan er det overhovedet muligt, at vi kan opnå viden om Gud?

Sådan lyder nogle af postmodernismens indvendinger til kristendommen. Hvad har postmodernismens udfordringer til fælles? Hvis vi skal bruge en fodboldanalogi, så går postmodernistiske spillere ikke efter bolden, kristendommen sandhed. De går efter selve rammerne for spillet, stregerne på banen og dommerens regelbog. De rykker stregerne og udfordrer reglernes gyldighed. Det er altså ikke den kristne tros dogmer eller sandhedsudsagn, der er for skud, men den kristnes psykologi og erkendelse, der er genstand for kritik. Det er altså en kritik, som undergraver forudsætningerne for kristentroen.

2. Andersens overgivelsesstrategi

Mennesker, “som er vokset op, dannet og uddannet i en atmosfære, der er gennemtrukket af den senmoderne [postmoderne] usikkerhed, *lider virkeligt* under manglen på vished og under muligheden for selvbedrag. Ikke fordi de længes tilbage til farisæerisk skråsikkerhed, men fordi det faktisk ikke er nogen spøg at hænge frit i luften, uden retning og orientering.” (Andersen 2023, 137-38, se også 148)

Både Andersen og jeg mener, at den tredje tvivl er et reelt problem. Man har ikke forstået den eller taget den ind, hvis man ikke indser eller mærker, hvor intellektuelt og eksistentielt fortvivlende den er. Vi er enige om, at vi bør søge efter en løsning på den tredje tvivl, og at løsningen findes ved at udnytte sprækkerne i fundamentet af den tredje tvivl. Men vi er uenige om, hvor alvorlige sprækkerne i fundamentet er. Andersen skriver nemlig, at den tredje tvivl er et uløseligt erkendelsesteoretisk problem:

“Svaret er nemlig ikke, at det problem har kristendommen løst. Svaret er, at det problem er der ingen, der har løst... Det konstruktivistiske eller erkendelsesteoretiske problem er et helt reelt problem. Men det er et fællesmenneskeligt problem. Og det er svært at se, hvordan det, nu efter det 20. århundrede, nogensinde skulle kunne løses – medmindre man da regredierer til en art bevidstløs totalitarisme og bare skyder problemet en kugle for panden” (Ibid., 136).

Andersen medgiver, at den objektive virkelighed findes, men “vores oplevelse af den er uhjælpeligt subjektiv” (Ibid., 17). Vi har “ikke noget arkimedespunkt, hvorfra [vi] kan nulstille fordomme og forudsætninger og nå frem til et objektivt, forudsætningsfrit ståsted... For der

---

² Det skal bemærkes, at senmoderne tænkere og oplysningstænkere langt fra var strømlinede i deres tankeverden. Tænkere såsom Rene Descartes, David Hume og Immanuel Kant havde ideer og forestillinger, som forbereder postmoderne tænkning.

findes intet fast punkt uden for mig selv, hvorudfra jeg kan orientere mig og opbygge mit verdensbillede” (Ibid., 147).

2.1 Er den tredje tvivl et værn imod fascisme?

Jeg tager en kort afstikker, for jeg vil kommentere på en af Andersens alvorlige tilføjelser: “[E]t endeligt opgør [med den tredje tvivl] ville næsten kun kunne ende i fascisme og absolutisme.” (Ibid., 148, 191)

En ting er, at Andersen ikke tror, at der er en filosofisk løsning på den tredje tvivl. En anden og mindst lige så alvorlig ting er, at Andersen formoder, at en løsning på den tredje tvivl leder til en fascisme og en farlig form for absolutisme. Den tredje tvivl er angiveligvis ikke kun dårlig, ifølge Andersen. Den er også en kilde til ydmyghed og tolerance.

Har Andersen ret i dette, vil det gøre mit projekt yderst problematisk. Men Andersens sammenkobling mellem epistemisk sikkerhed og fascisme er tvivlsom. Problemet er arrogance, hovmod og magtbegær – ikke epistemisk sikkerhed. For hvis der ikke er noget sandt, eller sandheden er utilgængelig for os, hvad er der så tilbage andet end viljen til magt og selvished? Hvis sandhed og viden er uopnåeligt, hvis hverken samvittigheden, fornuften eller traditionen forankrer en autoritativ visdom og moralsk rettesnor, hvad forhindrer så mennesket moralsk i at følge sine værste drifter og tilbøjeligheder? Hvis vi ikke *ved med sikkerhed*, at tolerance er en pligt, hvis vi ikke *ved med sikkerhed*, at mennesket er ukrænkeligt, hvis vi ikke *ved med sikkerhed*, at folkemord er forkert, hvordan skal vi så modstå Putin og andre diktatorer moralsk? Fascisme skal bekæmpes med moralsk styrke og vished om, hvad der er godt og ondt. Epistemisk usikkerhed og vaklen gør os blot til lette ofre.

2.2 Alt og alle

Tilbage til overgivelsesstrategien. Andersen kaster sig altså ikke ud i filosofisk armlægning med den tredje tvivl. Han giver den helt ret og hejser det hvide flag. Men hvad er det så for en løsning, Andersen tilbyder os? For han mener alligevel at kunne neutralisere den tredje tvivl, og han bruger en bombe som metafor for sin strategi. “Det, jeg kan, er at smide en bombe ind – nemlig ordene *alt* og *alle*: Det er ikke bare aspekter af mit verdensbillede, for eksempel mit menneskesyn eller min religiøse overbevisning, der er en kulturel konstruktion. *Det er alt*. Hele min tankegang, mit værdisæt, mine aksiomer” (Ibid., 132).

Den tredje tvivl skal “brænde ud” ved at give den helt ret og applicere den konsekvent på alt og alle – også kritikeren af kristendommen. Andersen bruger flere steder det kontrafaktiske argument som eksempel og angriber religionskritikeren, der ikke har set og forstået, at han formentligt er en sekulær ateist, fordi han er opvokset i et sekulariseret Norden. Religionskritikeren kan altså ikke bruge den tredje tvivl mod den kristne, fordi den tredje tvivl er et almenmenneskeligt livsvilkår, der også rammer hans livssyn og hans religionskritik. (Ibid., 158-59, 177).

Efter bombesprængningen hævder Andersen, at “intet omkring mig er forandret” (Ibid., 132). Tvivlen har mistet sin brod, så længe vi applicerer den konsekvent. Vi er alle i den samme epistemiske knibe. Vi kan forholde os til det kontrafaktiske, men det ændrer eller annullerer ikke på vores egen historie, vores egne oplevelser. Og argumenterne både for og imod

kristendommen står fast. Bombesprængningen har blot gjort os mere ydmyge, fordi vi indser, at tingene kunne have været anderledes (Ibid., 133).

2.3 Inderlighedens hermeneutik

“Modtrækket til den tredje tvivl er derfor for mig at se ikke så meget en reaktiv appel eller naiv tiltro til fornuftens objektive pålidelighed, men snarere en inderlighedens hermeneutik”, hævder Andersen (Ibid., 191). Hvad inderlighedens hermeneutik dækker over, står ikke helt klart for mig. Jeg fortolker Andersen sådan, at selv om den tredje tvivl ikke kan afmonteres, kan vi lære at leve med den og holde fast i de værdier og formodede sandheder, som er eksistentielt vigtige for os (Ibid., 213). Fastholdelsen af sandheder, værdier og tro sker med inspiration fra Søren Kierkegaard ved “fortvivlelsens spring” (Ibid., 191). Det er inderliggørelsen af sandheden, det vil sige, tilvalget og efterlevelsen af det man tror er sandt på trods af usikkerheden forbundet med vores skrøbelige erkendelse (Ibid., 194).

3. Hovedproblemet med Andersens overgivelsesstrategi

Hvis en argumentation leder til en absurditet, en særdeles kontroversiel konklusion eller et alvorligt brud med sund fornuft, er det en grund til at genoverveje præmisserne for argumentationen. Det følger af intellektuel forsigtighed. Den tredje tvivls konklusion, at vi grundlæggende ikke kan stole på vores erkendelse og Andersens retræte til en inderlighedens hermeneutik, hvor kristentroen hviler på en slags eksistentiel pragmatisme, mener jeg kvalificerer sig til en grundig genovervejelse. I det næste anfægter jeg, at Andersens overgivelsesstrategi hjælper os mod de erkendelsesmæssige udfordringer, som den tredje tvivl møder os med. Dernæst peger jeg på de logiske og filosofiske problemer, som den tredje tvivl bygger på.

Andersens “*alt og alle*”-strategi er god til at afsløre kritikere, der ikke har set, at de også rammes af det kontrafaktiske argument. Men strategien løser ikke den tredje tvivl. For det, at ateisten har samme epistemiske problem, som den kristne, neutraliserer ikke problemet. Hvis alle andre også er farveblinde, ophæver det jo ikke min egen farveblindhed. Andersen skriver det selv: “Vi har...ikke fundet en måde at tage livet af den tredje tvivl. Men vi har fundet en måde at leve med den på” (Ibid., 213). Men hvis det er tilfældet, giver det ikke mening at sige, at den tredje tvivl kan “brænde ud” eller ophæve sig selv. Den er der jo stadig. Vi er stadig fanget i vores subjektivitet eller vores fortolkningsfællesskab.

Det er også svært at forstå, hvad der ligger i, at bomben har lært os at leve med den tredje tvivl. Strategien har jo reelt set ikke gjort noget for os. Den får os bare til at indse, at alle er i samme vaklende båd, at ingen af os kan finde i land, at vi er uden navigeringsudstyr, og at vi heller ikke har årer til at padle med. Derfor er det også svært at forstå, når Andersen hævder, at argumenterne for og imod kristendommen er upåvirket efter bombesprængningen.³ Andersen skelner mellem dekonstruktion og destruktion og ønsker at undgå det sidstnævnte, hvor troens dogmer pilles fra hinanden.⁴ Jeg kan ikke forstå, hvordan man kan gå dekonstruktionens vej, sprænge en epistemisk bombe, der splitter alt fra hinanden – uden at

³ Andersen laver en liste på side 212.

⁴ Foredrag af Leif Andersen “Den Tredje Tvivl” arrangeret af Center for Kristen Apologetik ved Menighedsfakultetet d. 25. november, 1:27:20. Link: <https://www.youtube.com/watch?v=pj9BDEinAJc>

forsøge at sætte stumperne sammen igen – og ikke forstå det som en destruktion. Det er muligt, at jeg fuldstændigt misforstår Andersen, men bombens “alt og alle” underkender netop *også* fundamentet for vores tiltro til vores evner til at vurdere præmisserne i argumenterne for kristendommen. Den tredje tvivl er en epistemisk destruktion og ødelægger alt – også forudsætningerne for et kristent menneskes tro. Hvis den tredje tvivl altså holder vand. Og det tror Andersen, men han holder fast i troen og etikken, fordi de er betydningsfulde: “Selv om jeg er nødt til at være dekonstruktivist, ender jeg alligevel hverken som nihilist eller relativist! Det kan sagtens være, at dekonstruktionen *logisk* ville lede til absolut nihilisme eller relativisme; men eksistentielt er det ikke muligt” (Ibid., 176).

Jeg er enig i, at det er eksistentielt vanskeligt at leve som konsekvent nihilist eller relativist. Men det er også eksistentielt vanskeligt at leve oprigtigt og konsekvent efter håbet om en etik (og en tro), som man i sidste ende begrundes med, at det har subjektiv betydning for en selv. Hvis oplevelsen af betydning begrundes vores ståsted, hvad kan vi indvende imod den hedonistiske nihilist eller mormonen, der siger det samme om deres ståsted?

Afslutningsvis giver Andersen forsigtige antydninger af, at den måske ikke er helt gal med vores erkendelse: “[S]å snart man snakker metafysik og tro, virker alting pludselig mere usikkert, mens hverdagens ting er til at tage at føle på” (Ibid., 199). Dette burde Andersen holde fast i og lade det være springbrættet til at revidere sin, ironisk nok, selvsikre dekonstruktivisme.

4. Kritik af den tredje tvivl

4.1 Det logiske dødsstød

Jeg går nu over til at kritisere den tredje tvivl for sig selv. Det første og vigtigste krav til en tanke er, at den skal være fri fra selvmodsigelser. Her dumper den tredje tvivl. Fra et logisk perspektiv undergraver den sig selv. Det hævdes, at vores erkendelse er uhjælpeligt subjektiv og for upålidelig til at fæste vores lid til. Hvis det er sandt, så må det også gælde de udsagn, som den tredje tvivl bygger på. Med andre ord: Hvorfor skal vi tro postmodernister, som fremsætter den tredje tvivl, og som siger, at alt er en social konstruktion? Den tredje tvivl er sin egen værste fjende. Hvis dekonstruktivisterne har ret, hvad forhindrer os i at afvise deres tese som endnu en social konstruktion? Eller: Hvis de *ved*, at vores erkendelse er håbløst uforankret, så har de netop opnået viden, men så har de bevist, at de tager fejl. Dette kritikpunkt er et intellektuelt dødsstød, og det viser, hvor filosofisk afmarcheret den tredje tvivl er.

4.2 Det kontrafaktiske argument

Jeg fortsætter alligevel og behandler det kontrafaktiske argument, som Andersen vender tilbage til adskillige gange i bogen som et stærkt argument for den tredje tvivl. På den ene side affejes argumentet som “*half-baked*”, når det bliver brugt som et personangreb i diskussioner om Guds eksistens eller kristendommens sandhed (Andersen 2023, 33). Det kunne lyde sådan: “Hvis du var født i Indien, ville du højst sandsynlig være hinduist og ikke kristen”. Underforstået, din socialitet forklarer din kristne overbevisning og underkender din kristendom. Men det er en fejlslutning, et *argumentum ad hominem*, som Andersen også helt rigtigt skriver (Ibid.).

Men det er ikke det eneste, der er galt med argumentationen. Det er også en *genetisk fejlslutning*. Min hustru har en fast overbevisning om, at $2+2=4$. Jeg kan forklare, hvorfor hun har den overbevisning. Hun har gået i skole og har lært, at det er rigtigt. At jeg kan forklare

min hustru overbevisning, gør den ikke usand. En forklaring af en overbevisnings ophav underkender ikke overbevisningens sandhed. På samme måde kan kristendommen stadig være sand, selv om vi er i stand til at forklare, hvordan et individ er blevet kristen. En forklaring er ikke lig med en bortforklaring. At der findes sociale og miljøbetingede grunde til, at vi former vores overbevisninger, annullerer ikke muligheden for, at der også kan være rationelle grunde til, at vi danner de overbevisninger, som vi har. Min hustru er nemlig også matematiker og kan *bevise*, at $2+2=4$ (og matematik der er meget mere kompliceret end dette).

4.3 Tænkning uden sprog

Dette modsvar overser muligvis nerven i det kontrafaktiske argument. Er pointen ikke, at vi er underlagt vores fortolkningsfællesskabs censur (Ibid., 35-37). Vores fortolkningsstrategier og forudindtagethed eksisterer forud for vores fortolkning og påvirker den i en grad, at vi aldrig har et rent og objektivt møde med virkeligheden. Dertil har vi ikke en objektiv målestok til at vurdere holdbarheden af vores fortolkningsstrategier.

Andersen giver ikke et argument for, hvorfor det altid forholder sig sådan. Jeg antager, at der ligger en postmoderne begrundelse bag: at der ikke findes tænkning uden sprog. Tænkning er blot lingvistisk adfærd, hvor mennesker bruger ord i overensstemmelse med deres gruppes lingvistiske praksis. Sproget er en væg mellem individet og virkeligheden. Sproget fungerer som et filter, der slører og forvrænger fortolkningen af virkeligheden. Det er umuligt at løsrive sig fra sproget for at undersøge om ens sprog om verden faktisk stemmer overens med verden. I den forstand er ideen om en "objektiv virkelighed" overflødig.

Denne påstand er falsk. Mange dyr og småbørn, som endnu ikke har udviklet sprog, er i stand til at tænke og ræsonnere. Voksne erfarer tanker uden sprog. Intuitioner og spontane ideer er ofte tanker, som opstår, før vi udtrykker dem i sprog. Den postmoderne påstand vender virkeligheden på hovedet, for hvis det var sandt, at der ikke er tænkning uden sprog, ville vi aldrig være i stand til at lære et sprog til at begynde med.

Igen må jeg rejse det logiske problem. *Ved* dekonstruktivisten, at vi er håbløst fanget i vores fortolkningsstrategier? *Ved* dekonstruktivisten, at vi ikke har et objektivt møde med virkeligheden? *Ved* dekonstruktivisten, at vi ikke har en objektiv målestok for at vurdere vores fortolkningsstrategier?

4.4 Forudindtagethed og partiskhed annullerer ikke rationel objektivitet

Dertil er det ikke korrekt, at vi altid er forudindtagede. Filosoferne J. P. Moreland og William Lane Craig skelner mellem psykologisk objektivitet og rationel objektivitet. Det førstnævnte er, når vi ikke har en forudindtaget holdning til et emne. Det sker typisk, når vi ikke har tænkt over et emne eller ikke har interesse for det. Craig og Moreland understreger, at psykologisk objektivitet ikke nødvendigvis er noget, der er værd at efterstræbe. Når vi undersøger et emne grundigt, uddanner os og opnår viden og forståelse, da vil det være forkert at forholde sig upartisk til emnet. Lad mig fremhæve deres egne eksempler: "Should one remain unbiased that cancer is a disease, that rape is wrong, that the New Testament was written in the first century...if one has discovered good reasons for each belief? No, one should not." (Moreland og Craig 2003, 150).

Manglen på psykologisk objektivitet annullerer ikke muligheden for rationel objektivitet, som er det vigtigste fra en erkendelsesmæssig betragtning. Man har rationel objektivitet, når man er i stand til at skelne mellem gode og dårlige begrundelser for en formodning, og man netop har en formodning af gode grunde. Moreland og Craig pointerer, at forudindtagethed ikke eliminerer vores evne til finde legitime grunde for en formodning. Forudfattede meninger og forestillinger kan gøre det mere vanskeligt for os, men ikke umuligt. Hvis de umuliggjorde det, ville det være uansvarligt at lade en lærer undervise i emner, som læreren havde en holdning til (Ibid.). Men der findes masser af undervisere, som er i stand til at undervise redeligt og sagligt om emner, de har holdninger til.

Forudindtagethed og partiskhed er nødvendigvis ikke et uoverstigeligt problem for vores erkendelse, såfremt at man holder sig samvittighedsfuld til logikken, argumentationsteoriens principper og gyldige metoder i videnskaben.

4.5 Er logik en social konstruktion?

Men er logik og argumentationsteori ikke en vestlig social konstruktion?⁵ Hvordan kan vi være sikre på, at de dner som objektiv målestok for vores tænkning. Nogle kulturer har nogle (radikalt) anderledes grundantagelser end vores. Andersen følger også denne tanke og udfolder den således: Han fremhæver Descartes' *cogito ergo sum* som eksemplet på et ubestrideligt aksiom. Han peger da på hinduismens tænkning som et modeksempel, der opfatter det individuelle "Jeg" som en illusion (*maya*) (Andersen 2003, 145-46). Jeg'et kan altså godt betvivles. Det er i hvert fald muligt at tænke anderledes. Hvis Descartes ikke fandt fast grund, hvorfor tro at logikken er det?

Men det holder ikke helt. Lad mig nævne tre ting. Dels viser forekomsten af anderledestænkende til Descartes ikke, at *cogito ergo sum* faktisk er ubegrundet eller forkert. For det andet implicerer selvevidente sandheder ikke, at de også må fremstå som selvevidente for alle mennesker. Selvevidens er en epistemisk andensordenskvalitet ved en proposition og kræver højere forståelse for at indse (Audi 1999, 217). At nogle mennesker ikke forstår eller ikke er overbevist om *cogito ergo sum*, eller logikkens love for den sags skyld, demonstrerer ikke, at de ikke er selvevidente. Dernæst er logik ikke en vestlig opfindelse. Det er en almen menneskelig opdagelse, endda en forudsætning for enhver konsistens tanke et menneske kan have. Til sidst er jeg ikke bevæget til at tage Østens hinduistiske tænkning seriøst. Hvis jeg'et er en illusion, hvem har så illusionen?

5. Afrunding: Tilbage til et solidt fundament

Jeg har forsøgt at vise, at argumenterne for den tredje tvivl ikke består. Det peger på, at den er gal med antagelserne, som den tredje tvivl bygger på. Jeg vil afslutte med at udpege to af disse fatale fejl og to antiteser, som bolværk mod den tredje tvivl.

Den tredje tvivl vil have os til at tvivle på, at vi erkender objekter direkte. Det, vi erfarer, er blot repræsentationer af objekter. Antitesen til dette er epistemisk realisme. Der er forskellige udgaver af epistemisk realisme, men det væsentlige her er, at vi bekræfter en form for epistemisk realisme. Hvis vi (ubevidst) tror, at vi ikke adgang til virkeligheden, men kun

---

⁵ Andersen lader til at foreslå dette, se 132, 135.

repræsentationer, så følger tvivl og anfægtelse uundgåeligt. Men vi falder ikke tilbage på epistemisk realisme ud af praktisk nødvendighed. Lad mig bare nævne ét argument.

De fleste postmodernister indrømmer, at vi er i stand til at interagere med uafhængige objekter. Få vil sige at alt, hvad vi oplever, er et produkt af vores eget sind. Der er noget andet derude, som interagerer med os og påvirker os, omend vi kun ser repræsentationer ifølge tankegangen. Men denne indrømmelse implicerer et problem for benægteren af epistemisk realisme. For interaktion er en selvåbenbarende handling. Det er en usammenhængende opfattelse af interaktion at foreslå, at objekter interagerer med os dog uden at afsløre noget af sig selv. Den amerikanske filosof W. Norris Clarke skriver: "Action is precisely the self-revelation of being. Action that is indeterminate, that reveals nothing about the nature from which it proceeds, is not action at all. Hence, all action is necessarily essence-structured action." (Clarke 2007, VI) Hvis interaktion med omverden indrømmes, da er viden om omverden også mulig, for interaktion indebærer et møde med, hvad det andet er (i en eller anden udstrækning).

Den anden fatale fejl er accepten af Descartes' metodiske tvivl: At udgangspunktet for vores erkendelse er tvivl, og at noget kun kvalificerer sig som viden ved at være ubestrideligt. Min antitese til dette kan vi kalde uskyldspositionen. Lang historie kort: Hvis man begynder med tvivl, ender man også i tvivl. *I stedet bør vi begynde med tillid.* Vores indtryk er uskyldige, indtil det modsatte er bevist. Først når der er grund til at betvivle vores indtryk, stiller vi os kritiske overfor dem. Hverken den logiske mulighed for, at vores erkendeapparat kan tage fejl, eller reelle erfaringer af, at vores erkendeapparat har fejl i fortiden, begrundes ikke en generel mistillid til vores erkendeapparat. Det er netop med vores erkendeapparat, at vi opdager, at vi nogle gange tager fejl, hvilket understreger dens generelle pålidelighed.

Ud af dette kan vi formulere et epistemisk uskyldsprincip for vores formodninger, hvor S er en person, og p er et indtryk:⁶ *Hvis det forekommer for S , at p er sandt, og p er genereret af en pålidelig erkendeevne (fx sansning eller rationel intuition), så er S begrundet i at formode p i fraværet af tvivlsgrunde.*

Her er et forklarende eksempel. Lige nu skriver jeg på denne artikel på min computer. Jeg har et klart synsindtryk af, at der faktisk er en computer foran mig. Mit indtryk er ikke opstået af en vilkårlig mavefølelse, men netop af min synsevne som jeg almindeligvis stoler på (når jeg har briller på). Jeg har ikke nogle grunde til at betvivle, at den er der. Computeren fremstår klart for mit synsfelt, og jeg har ikke indtaget rusmidler, som hæmmer mit blik. Alt andet lige er jeg begrundet i at formode, at der er en computer foran mig. Mere præcist: Jeg *ved*, der er en computer, samtidig med at jeg er åben for, at min formodning kan omstødes, skulle der dukke seriøse tvivlsgrunde op.

Her er det væsentlige igen ikke den præcise formulering. Det er en længere og kompliceret diskussion for sig selv. Det væsentlige er, at tillid er udgangspunktet for viden, og at det er rationelt at antage, at tingene er, som de forekommer at være, indtil vi har positive grunde til at tænke anderledes. Dette følger af almindelig sund fornuft, og afvisningen af uskyldsprincippet forudsætter uskyldsprincippet og leder i sidste ende til skepsis.

---

⁶ I faglitteraturen kaldes princippet også fænomenal konservatisme, se Michael Huemers *Skepticism and the Veil of Perception*, 2001 eller Chris Tucker, *Seemings and Justification: New Essays on Dogmatism and Phenomenal Conservatism*, 2013.

Bevæbnet med epistemisk realisme og uskyldsprincippet kan vi skyde mange af den tredje tvivls hurtige pile ned, før de lander. De er en epistemisk beskyttende foranstaltning, som kristne bør tage til sig, for at den tredje tvivls indsigelser ikke skal bore sig fast.

Litteraturliste

- Andersen, Leif. 2003. *Den tredje tvivl: Hvordan troen bliver til, og hvorfor det giver mening at holde fast i den*. København: Bibelselskabets forlag.
- Andersen, Leif. 2023. "Den Tredje Tvivl" Foredrag ved Menighedsfakultetet arrangeret af Center for Kristen Apologetik. <https://www.youtube.com/watch?v=pj9BDEinAJc> (set den 11. februar 2024)
- Audi, Robert. 1999. "Self-Evidence." *Nous* 33 (S13): 205-228.
- Clarke, William Norris. 2007. *The One and the Many: A Contemporary Thomistic Metaphysics*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame.
- Duignan, Brian. "Postmodernism". *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/postmodernism-philosophy> (set den 5. januar 2024)
- Huemer, Michael. 2001. *Skepticism and the Veil of Perception*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Moreland, J. P. og William Lane Craig. 2003. *Philosophical Foundation for a Christian Worldview*. Downers Grove, Illinois: Intervarsity Press.
- Tucker, Chris. 2013. *Seemings and Justification: New Essays on Dogmatism and Phenomenal Conservatism*. New York: Oxford University Press.